

מאת: א. מלמט

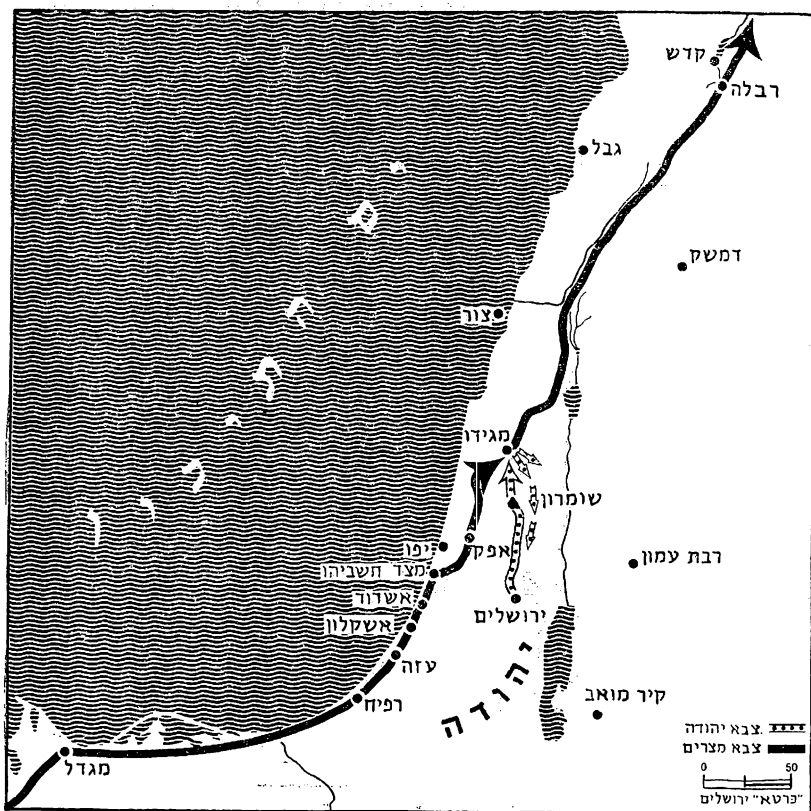
הרקע ההיסטורי למערכת מגידו והמסעות המצריים לארץ-ישראל

התפוררותה של ממלכת אשור האדירה ברבע האחרון של המאה ה'ז לפסה"ג לאחר שמשלה בכיפה – אם כי תוך עליות וירידות – למעלה מחמש מאות שנה, הביאה לידי זעזועים קשים במסכת היחסים הבינלאומיים. ביחוד נתנו זעזועים אלה את אותותיהם ב"עבר-הנהר", דהיינו באזור המשתרע מן הפרת עד חצי-האי סיני, דהיינו סוריה וארץ-ישראל. יהודה ושכנותיה, שהיתה להן רוחה זמנית בעת ירידתה של אשור, נעשו שוב לארץ-מריבה – הפצם בין מצרים ובבל, שכל אחת מהן ראתה עצמה כיורשתה של הממלכה המתמוטטת, ושאפה להשתלט על שטחי בינים אלה. ממלכת יהודה מוצאת עצמה מעורבת במאבק הכוחות הבינלאומיים, בנסיבות חדשות אלו, כבר במערכת מגידו, בשנת 609 לפסה"ג, והפרשה באה לידי סיום רק לאחר חורבנה של יהודה, עם רצח גדליה וירידת שארית הפליטה של הישוב היהודי למצרים, בשנת 586/5 לפסה"ג. מאורעות פרק זמן זה, חצי יובל שנים בקירוב, הם אחת הכרעות המרתקות ביותר בתולדות עם ישראל. סערת התקופה משתקפת בדברי הנבואה, הנתנים לנו תמונה מפורטת למדי על השתלשלות המאורעות בשנותיה האחרונות של ממלכת יהודה. אולם המחקר הארכיאולוגי בארץ-ישראל, מזה, ושוורת תגליות אפיגרפיות חשובות ומפתיעות כאחת, מזה, מוסיפים להבהיר ולהמחיש את העלילה שהתחוללה ערב חורבנה של יהודה.

התגלית, שהביאה לידי מפנה בהבנת השתלשלות העיניים בסוף ימיו של יאשיהו, היא כרוניקה בבליית מן השנים 616–609 לפסה"ג שפרסם המלומד האנגלי גד בשנת 1923. תעודה זו מלמדת על צירופי הכוחות המדיניים שנוצרו בעולם העתיק עם ירידת אשור, והיא מבחירה את הרקע להתייבשותו של יאשיהו ליד מגידו נגד הצבא המצרי האדיר. באותו זמן נעשתה מצרים בעלת ברית לאשור, שהיתה עד אז אויבתה העיקרית. ברית זו היתה מכוונת נגד כוחות בבל ומדי, שעלו על מרכזי אשור וכבשו בזה אחר זה. בשנת 610 לפסה"ג, שנה לפני קרב מגידו, כבש צבא בבל, ביחד עם שבטי האומן-מנדה (שיש מזהים אותם עם הסקיתים), את העיר חרן, ובודאי השתלט גם על האזור המשתרע מערבה עד לפרת, והטיל את אימתו על סוריה. מצרים החישה, איפוא, עזרה צבאית מהירה לבעלת-בריתה אשור, ששרידי צבאה התרכזו בסוריה. מסתבר שנסיונו של יאשיהו לעצור את הצבא המצרי ליד מגידו בא למנוע עזרה זו לאשור.

עיין הערות בעמ' 311–314 ולוח כב.

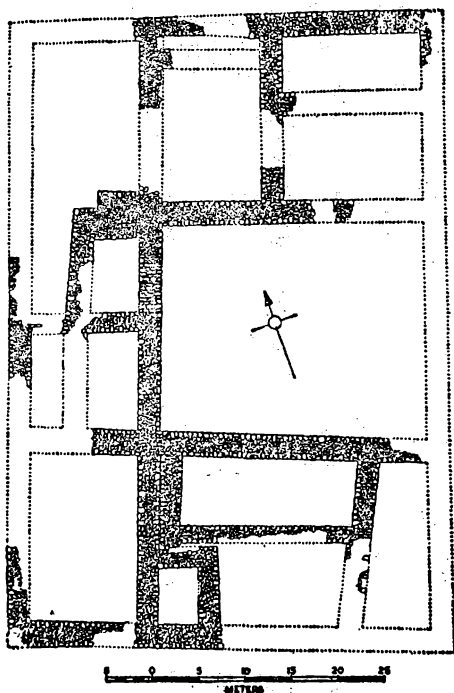
מסקנה זו עולה גם מן התיאור של קרב מגידו בספר דברי-הימים, ומדברי פרעה נכו במגידו בכתוב זה: 'מה לי ולך מלך יהודה, לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתני'. ואלוהים אמר לבהלני' (דה"ב לה, כא). על כל פנים התנהגותו של יאשיהו מעמידה את יהודה בחזית אחת עם בבל; לפיכך אין לראות עוד במערכת מגידו צעד הרפתקני ובלתי-שקול מצד יאשיהו, כתיאור שהיה רווח אצל כתבי ההיסטוריה, אלא החלטה נועזת של מלך יהודה, שהיתה מבוססת על חישובים מדיניים וצבאיים. ואולי יש לראות בנסיגתו של יאשיהו לעצור את פרעה במגידו חלק מתכנית אסטרטגית מקיפה, של ברית-צבאית בבלית-יהודית. אמנם חסרות לנו ידיעות כל שהן על ברית כזאת. אך העובדה שבשנת 616 לפסה"ג, כשחש לראשונה צבא מצרי, בפיקודו של פרעה פסמתיך, לעזרת האשורים, לא הופרע אותו מסע (שבודאי אף הוא התנהל דרך ארץ-ישראל) על ידי המלך יאשיהו - יש בה משום חיוק להשערה על ברית של יהודה ובבל בעת קרב מגידו. שכן בשנת 616 היתה עדיין בבל מחוץ לאופק המדיני של מלכות יהודה, ולכן לא העז יאשיהו לעמוד נגד צבא מצרים, בעלת-בריתה של אשור.

ציור 53: מסע סרעה נכו ומערכת מגידו

בודאי השפיע על החלטתו של יאשיהו של בשנת 609 לפסה"ג גורם נוסף, והוא חולשתה של מצרים באותם הימים, שכבודה הושפל זמן קצר לפני קרב מגידו בידי שבטי הסקיתים. מתוך צירוף הידיעות בכרוניקה הבבלית והנתונים המובאים אצל הרודוטוס (ספר א, סע' 105) מסתבר, ששבטים אלה פרצו לגבולות ארץ-ישראל בין אדר ותמוז שנת 609 לפסה"ג, שדדו את ארץ פלשת ואיימו אף על גבול מצרים. אולם פסמתיך הרחיק אותם ממנו על ידי מתן כופר לסקיתים, והללו נסוגו. אפשר שהד לפשיטת הסקיתים לערי פלשת ואיומם על יהודה עולה גם מפרקי הנבואה, כגון ירמיהו פרק מז'. באותו זמן מת פסמתיך הא' ועל כסא המלוכה עלה פרעה נכו; כנראה גם עובדה זו, שמול יאשיהו התייצב עתה שליט חדש, שטרם נתנסה כמצבאי, היה בה כדי להגיע את מלך יהודה לצעדו הנוצז.

עם כל היתרונות הצבאיים שעמדו ליאשיהו במערכת מגידו, כגון מלחמה יזומה על ידו ועריכת התקפת-פתע על צבא האויב, בשעה שהאויב היה מרוחק מבסיסו הצבאיים ונתון לסכנת ניתוק מהם, אין להניח שהיה מלך יהודה עושה צעד זה אלא אם כן היה לו צבא חזק ומוכן למלחמה. לדאבונו לא נשתמרו במקרא פרטים על צבא יהודה באותם הימים, אולם אפשר להניח שמלך בעל כשרון מדיני רב כיאשיהו, שדאג לחיזוקה של ממלכתו, בודאי אף טיפח את צבא יהודה והעלהו לרמה גבוהה. ואכן, הממצא הארכיאולוגי מלמד על ביצור הנקודות האסטרטגיות ברחבי הארץ, ובייחוד לאורך "דרך הים", כגון מגידו⁵⁴ בצפון והמצודה ליד יבנה-ים (מצד חשביהו)

ציור 54: תכנית המצודה הישראלית המאוחרת במגידו

בדרום. על מצודות אלה הפקיד יאשיהו שרי צבא, כפי שמסתבר ממכתב עברי שנתגלה באתר האחרון.⁹

נסיונו של יאשיהו נכשל¹⁰, וכנראה אף לא הגיעו הדברים לידי קרב ממש בשל הפצע האנוש שנפצע מלך יהודה¹¹. נכו לא נתעכב, כפי הנראה, זמן רב (ואלהים אמר לבהלני) במגידו, שאליה הגיע בימי האביב ("צאת המלכים"). כי לפי הכרוניקה הבבלית (שורה 66 ואילך), במידה שהיא מעידה באמת על מסעו של נכו, הגיע הצבא המצרי לאזור הפרת כבר בחודש תמוז. באותו הזמן גם הסדיר פרעה את עניני "עבר-הנהר" ממפקדתו שבבבל אשר בארץ-חמת, והסיר את יהואחו, שנודע כנראה במדיניותו האנטי-מצרית, מכס המלוכה ביהודה, לאחר שמלך כורשו של יאשיהו שלושה חדשים בלבד. במקומו המליך נכו את יהויקים, שהיה כנראה ידוע בנשיותו הפרו-מצריות, אשר להן נשאר נאמן עד סוף ימיו (מל"ב כג, לד-לו).

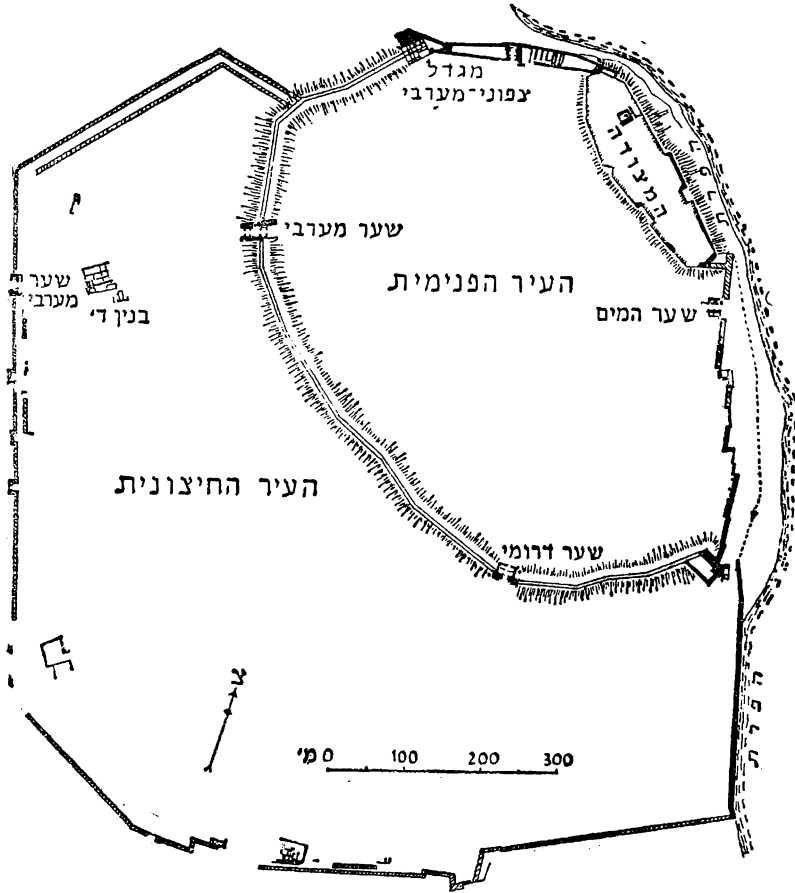
על אף שפרעה לא הצליח לגרש את הבבלים ובעלי-בריתם מחרן, וצבאו שב מארם-נהרים מבלי להגיע להכרעה, מלמדת השתלשלות המאורעות שיאשיהו טעה בהערכת הכוח המצרי הממשי; וארץ-יהודה שילמה מחיר רב בעד מדיניות אנטי-מצרית גלויה זו שנקטו בה בטרם זמן. אולי קרה כדבר הזה גם את שכנותיה של יהודה ממערב; מדברי הרודוטוס (ספר ב, סע' 159) אנו למדים, שלאחר מערכת מגידו (הוא גורס בטעות "מגדול") כבש פרעה נכו את עזה (אם נקבל את הזיהוי עם קְדִיטִיס, המקובל בדרך כלל). כיבוש זה שיש לו אישור בדברי המקרא (יר' מז, א), אירע בודאי בשובו של הצבא המצרי מסוריה¹². כן נכנעו למצרים גם יתר ערי פלשת, כגון אשדוד, שנכבשה עוד ע"י פסמת'ך לאחר מצור ממושך של 29 שנים (הרודוטוס, ספר ב, סע' 157), ואשקלון, כפי שמוכיחה כנראה תעודה ארמית שנתגלתה במצרים.

פרשת מסעותיו של נבוכדראצר ליהודה

פרק-הזמן שלאחר מערכת מגידו היה סתום למדי עד לזמן האחרון. בשנת 1956 פרסם האשורולוג האנגלי וייזמן תעודות בבליות, שהן המשך ישיר לכרוניקה של גדינ ושיש בהן כדי להבהיר, זו הפעם הראשונה, את מאורעות אותן השנים. מתעודות אלה אנו למדים שבמשך השנים שלאחר מערכת מגידו קיימו עדיין המצרים שלטון יציב ב"עבר-הנהר", והצליחו להחזיק בארצות שעד לפרת. אותה שעה היה נבופלאצר, אביו של נבוכדראצר, טרוד במלחמות באזור החידקל העליון. בשנת 607 לפסה"ג ניסו הבבלים לתקוע יתד בגדה המערבית של הפרת, אך ללא הצלחה. הבסיס המצרי הראשי על הפרת היתה העיר כרכמיש¹⁴, וממנה ערכו המצרים התקפות-נגד על הבבלים. כיבושה של כרכמיש היה, איפוא, המשימה הצבאית הדחופה ביותר שעמדה לפני הפיקוד הבבלי. בשנת 605 לפסה"ג נפלה ההכרעה על השלטון בעבר-הנהר, משניצח נבוכדראצר את המצרים בכרכמיש. שרידי הצבא המצרי נסוגו לארץ חמת ונבוכדראצר רדף אחריהם והביסם. הדה של מערכה זו עולה גם מנבואת ירמיהו (פרק מז) וממסורת שנשתמרה בדברי יוסף בן-מתתיהו. עתה נפתח פתח לפני הבבלים לכיבוש סוריה וארץ-ישראל¹⁵.

לפי קצתם של המקורות נשתעבדה יהודה לבבל כבר באותה שנה שבה נערך קרב

כרכמיש. נבוכדראצר, שעמד בראש הצבא כמערכת כרכמיש בעודו יורש עצר, רדף אחרי הצבא המצרי הנסוג עד פְּלוֹסִיֶן שבגבול מצרים (השוה יוסף בן-מתתיהו, קדמוניות י, ו, א), ולקח בהודמנות זאת שבויים מיהודה, מפניקיה, מסוריה ומי

ציור 55: תכנית העיר כרכמיש בסוף המאה ה' לפסה"ג (בנין ד' שימש כקרקטין מצרי)

האזור שעל הגבול המצרי. שבויים אלה הובאו לבבל, ביחד עם השלל, בידי המפקדים שהשאיר נבוכדראצר בראש צבאו, כאשר הוא עצמו נאלץ להחיש את שיבתו למולדתו משהגיעה אליו השמועה על מות אביו. ידיעה מעניינת זו, המובאת משמו של ברוסוס בספריו של יוסף בן-מתתיהו (קדמוניות י, יא, א; גג אפיון א, יט), יש לה ראייה מספר דניאל, הפותח בתיאור מצור ירושלים בידי נבוכדנאצר: "בשנת שלוש למלכות יהויקים מלך יהודה", דהיינו בשנת 605 לפסה"ג. מהמשך דברי המקרא באותו מקום (דג' א, א ואילך). שהחוקרים, התעלמו דרך כלל, מערכו ההיסטורי

אנו למדים על שוד מקצת כלי בית האלהים בירושלים, ועל גלותם של מספר תושבי יהודה וביניהם דניאל ורעיו. אך ארץ-יהודה (שלא כשאר חבלי ארץ-ישראל) לא נכבשה אז – לפי עדותו של יוסף בן-מתתיהו – כיבוש של ממש. כן לא הוגלה מלך יהודה, שהרי יהויקים הוסיף למלוך ביהודה עד שנת 588 לפסה"ג. לא צוין במפורש גם בספר דניאל שהמלך הוגלה. נאמר רק 'יתן ה' בידו (של נבוכדנאצר) את יהויקים'. אבל יתכן שיהויקים כבר נאסר והיה מועמד לגלות, אלא שהדבר לא יצא משום מה אל הפועל; אם אכן המסופר בדה"ב לו, ו, שיהויקים נאסר בנחושתיים על מנת להוליכו בבלה, שיך לעניינו ולא למאורע מאוחר יותר.

לעומת זה אין שום סימוכים מפורשים לתאריך כיבושה של יהודה, לא בשאר מקורות המקרא ולא בכרוניקה הבבלית. ההיסטוריוגרף המקראי מספר במלים כלליות: 'בימי-עלה נבוכדנאצר מלך בבל ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וימרד בו' (מל"ב כד, א). ואילו מחבר הכרוניקה הבבלית, המונה את מסעותיו של נבוכדנאצר בזה אחר זה, אינו מפרט את הארצות השונות שנכנעו למלך בבל. יתר על כן, התאריך של קרב כרכמיש הנקוב ביר' מו, ב – כלומר השנה הרביעית של מלכות יהויקים – סותר את הנתונים הכרונולוגיים שבפתיחת ספר דניאל. פרשת מסעותיו של נבוכדנאצר ליהודה נשאת, איפוא, בעייה היסטורית סבוכה וסתומה גם לאחר גילוי הכרוניקה של ויזמאן.¹⁶

לכאורה, יתכן שנשתעבד יהויקים באחת השנים שמן 605 ועד 601 לפסה"ג, שכן בכל אחת מאותן שנים יצא שליט הכשדים עם צבאו למערב. בחורף שנת 601/600 לפסה"ג עלה נבוכדנאצר אפילו על מלך מצרים, אך המלחמה נסתיימה ללא הכרעה, כהודאתו של בעל הכרוניקה עצמו, וצבא בבל שב כלעומת שבא. קרוב לשער שהמרד של מלך יהודה כרוך במאורעות של אותה שנה דוקא, שהיא שנת השפל בהצלחותיו הצבאיות של נבוכדנאצר במערב. סיוע להנחה זו בעובדה, שמלך בבל נשאר במולדתו בשנה שלאחר-מכן, ולפיכך הגיב על מרד יהויקים בעיקר בעזרת גדודי צבא-עזר מן העמים השכנים. ואכן תמונה מעין זו עולה מדברי המקרא הבאים בהמשך למסופר על מרידת יהויקים: 'וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם (ואולי יש לגרוס אדום) ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון וישלחם ביהודה' (מל"ב כד, ב; והשוה גם יר' לה, א, יא). אין, כנראה, הכונה להתפרצות סתמית של פולשים, אלא לגדודים שכירים ולחילות מצב כשדיים שעמדו לרשותו של נבוכדנאצר במערב.¹⁸ יהויקים, שמרד בשנת 601/600 לפסה"ג מקץ שלוש שנים של שעבוד, הוכנע, לפי שיקולים אלה, בשנת 604/3 לפסה"ג. להנחה זו נמצא סיוע בדברי הכרוניקה הבבלית על שנת 604 לפסה"ג.

המאורע המרכזי הנוכר בכרוניקה בקשר לשנה זו, היא השנה הראשונה למלכות נבוכדנאצר, הוא מסע מלך בבל על אשקלון ולכידת העיר בכסלו של אותה שנה (דצמבר 604 לפסה"ג בקירוב). בהרחבת-מה מפרטת הכרוניקה, שמלכה של אשקלון נתפס, העיר נשדדה ונלקח ממנה שלל. תאריך כיבושה של אשקלון הוא בעל משמעות רבה להבהרת הרקע ההיסטורי לאחת הנבואות של ירמיהו. בירמיהו לו, ט, אנו קוראים: 'ויהי בשנה החמישית ליהויקים בן-יאשיהו מלך יהודה בחדש התשיעי קראו צום לפני ה' כל העם בירושלים וכל העם הבאים מערי יהודה בירושלים'. הכרות

הצום ביהודה כרוכה אל-נכון בפורענות לאומית הממששת ובאה. ואכן, מועד הצום ביהודה חל בדיוק בזמן שעלה צבא בבל על אשקלון, שכן החודש התשיעי¹⁹ של שנת החמישית של יהויקים הוא חודש כסלו של השנה הא' למלכות נבוכדראצר. רק עתה אפשר לחוש במלוא הדראמטיות של המאורעות שהתרחשו בירושלים באותה שעה. ירמיהו הנביא, הרואה בכניעה לבל את הדרך היחידה להצלת העם, מצוה על ברוך לקרוא לפני העם המתקבץ במקדש את מגילתו המכילה את האזהרה: "בא יבוא מלך בבל והשחית את הארץ. הוצאת והשבית ממנה אדם ובהמה" (שם לו, כט). מועצת השרים, שנתכנסה באותו יום צום עקב שעת החירום, מטה אוזן לדברי האזהרה ומחליטה להעביר את המסמך למלך. אולם הלה מתייחס בביטול גמור לדברי המגילה ומצוה לשרפה. מסתבר, איפוא, שכאותה שעה לא קיבל עדיין על עצמו יהויקים את עול מלך בבל. אך ימי עצמאותה של יהודה היו מעטים.

ארץ-ישראל בסבך בין בבל ומצרים

כדי לגולל את היריעה המדינית-הצבאית של אותם הימים בשלמותה, עלינו לתת את דעתנו גם על עמדתה של מצרים בהתנגשויות שבין היהודים והבבלים. מצרים, שהיה לה ענין היוגי בהתמרדות המדינות הואסאליות שבארץ-ישראל נגד שלטון בבל, עוררה – בודאי על ידי הבטחות של תמיכה צבאית – ביהודה את שאלת ה"אורינטא-ציה", וחיוקה את אלה שצידדו במרי נגד בבל. בניגוד לנביאי האמת, שראו במצרים "משענת קנה רצוץ" והזהירו בפני מדיניות פרו-מצרית, נתנו רבים מבני יהודה וממנהיגיה אמון בהבטחות המפוקפקות של ארץ-היאור. אכן, להתקשרות צבאית עם מצרים נוכח איום של מעצמה צפונית היו תקדימים במדיניות-החוץ של יהודה (השוה מל"ב יח, כא; יט, ט). כנראה שוגרו בתכיפות בימי יהויקים וצדקיהו משלחות צבאיות מיהודה למצרים. המקרא מספר על שר צבא שנשלח למצרים בימי יהויקים (יר' כו, כב ואילך). ויחזקאל מרמו על משלחת ששיגר צדקיהו למצרים כדי לבקש עזרה (יח' יז, טו). על שליחת שליחים למצרים בימי צדקיהו מלמדות התעודות העבריות שנחשפו בלכיש. אחד הפקידים כותב למפקד לכיש (חרס 3, שורות 13 ואילך): "ולעבדך הגד לאמר: ירד שר הצבא כ(ג)יהו בן אלנתן מצרימה" וכו'²⁰. אך לא יהודה בלבד ביקשה סעד במצרים. גם שליטים אחרים מארץ-ישראל נשאו עיניהם לתמיכה צבאית מצרית, כפי שלמדים אנו מפפירוס ארמי שנתגלה בהפירות בסקארה, היא נוף העתיקה שבמצרים²¹. התעודה, שהיא אגרת שנשלחה לפרעה, מלמדת על האימה שנפלה על הארץ בעקבות פליעת הצבא הבבלי, ועל הצעדים שאחזו בהם שליטי ארץ-ישראל כדי לעמוד בפני הבבלים.

נביא כאן תרגום התעודה והצעות השלמה (חציה השמאלי קטוע, ולא בכל מקום ההשלמה בטוחה): "אל אדון מלכים פרעה, עבדך אדן, מלך [שם הממלכה. שם אלהות, אלהי] השמים והארץ ובעל שמים, האלהים הגדול, ישית את כסא אדון מלכים] פרעה כימי שמים אמון [נאמן-יציב]. אשר [כתבתי לאדוני להודיעו כי גדודי] של מלך בבל באו והגיעו לאפק והלחו... [לקחו... כי אדון מלכים פרעה יודע כי עבדך לא יוכל לעמוד בפני מלך בבל. על כן יואל-גא] לשלוח חיל להציל אותי. אל

יעזובני כי יבדך נאמן לאדוני] וטובתו עבדך נוצר. ואותו חבל הים]סר למשמעתך. אבל אם מלך בבל יקחהו ישים] פחה בארץ ואגרת...
לרוע המזל חסרים בפפירוס פרטים על מקומו של הכותב ועל המאורע הנוכח במכתב. אך כל המעיין בתעודה חייב להודות שהיא מפרק הזמן בו אנו דנים ושמוצאה מארץ-ישראל, וכנראה - מחבליה הדרומיים-מערביים של הארץ. על כך מעידים שני הציונים הטופוגרפיים הנוכחים בתעודה: (א) חבל-הים; (ב) העיר אפק, שהיא בודאי אפק שבשרון (ראשה-העין של ימינו). אולם בקביעת המקום והזמן המדויקים של האגרת מחולקות הדעות. עתה, על יסוד המסופר בכרוניקה הבבלית, ניתן להוסיף חיזוק להצעתו של אולברייט²², המזהה את הכותב עם מלך אשקלון. קרוב להניח שהוא פנה לפרעה בבקשת עזרה מפני חיל הכשדים העולה על עירו; ולפיכך יש לקבוע את זמנה של האגרת לשנת 604 לפסה"ג.

מן התעודה ניתן ללמוד שבא בבל עלה בידרך-הים, וכי אפק היתה תחנה חשובה לצבאות שעברו בדרך זו, בודאי בשל שפע המים שבקרבתה ובשל היותה מקום המעבר בין נהר הירקון ואזור ההרים. באפק גם נערכו, כפי הנראה, הכוחות הבבליים לקראת ההתקפה על ערי פלשת מזה, ואפשר גם על ערי יהודה מזה²³. כן יש לשים לב לכך שבתעודה לא צוין במפורש שמלך בבל בעצמו הגיע לאפק, אלא הדברים אמורים ב"גודיו", או ב"עבדיו", כפי שניתן ללמוד מן הפעלים "באו והיעו", שהם בלשון רבים. יש איפוא להניח שבזמן כתיבת האגרת הגיע רק חיל-החלוץ הבבלי לאפק, אך לא הכוח העיקרי בפיקודו של נבוכדראצר. במצב מעין-זה היה עדיין טעם לשגר אגרת מצרימה; שכן, אילו נערכו כבר כוחותיו העיקריים של האויב באפק, ספק אם היתה תקוה שעזרת מצרים תגיע לאשקלון לפני צבא בבל. על יסוד הכרוניקה הבבלית יש לשער, שבאותה שעה נמצא נבוכדראצר עצמו באפודה הראשית, ברבלה, ושם התיצבו מלכי המערב והגישו לו מס. מלך אשקלון בודאי לא היה בכלל אלה, ולפיכך עלה עליו חיל-החלוץ הבבלי וכבש לבסוף את העיר.

נסיבות דומות מתוארות בכתוב על מצור ירושלים בימי יהויכין, בשנת 598 לפסה"ג: "בעת ההיא עלו עבדי נבוכדנאצר מלך בבל על העיר ועבדיו צרים עליה" (מל"ב כד, י-יא). אף כאן עלה מלכתחילה חיל-החלוץ על ירושלים וסגר על העיר מסביב, ורק במועד מאוחר יותר, בשעת המצור, הופיע בודאי מלך בבל עצמו עם הכוח הצבאי העיקרי; וכנראה עובדה זו היא שהגיעה את יהויכין להכנע. התקוה לעזרה צבאית ממצרים נכזבה; ובודאי נחלו ערי פלשת אותה אכזבה כמו יהודה. והמציאות ההיסטורית באה לידי ביטוי בדברי מחבר ספר מלכים (מל"ב כד, ז): "ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת, כל אשר היתה למלך מצרים".

כיבוש ירושלים וגלות יהויכין

כיבוש ירושלים בימי יהויכין, הגלית המלך והפקדת שליט חדש ביהודה מטעם נבוכדראצר נזכרים, נוסף על מקורות המקרא, גם בכרוניקה הבבלית של וייזמן. ולא עוד, אלא שצוין בכרוניקה הבבלית התאריך המדויק ללכידת העיר: "בשנת שבע

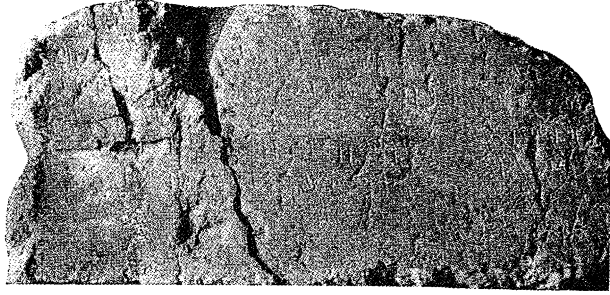

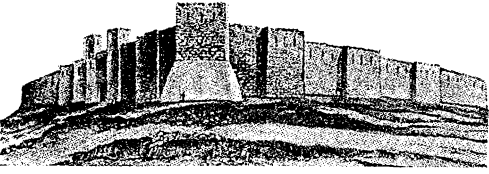
בחדש כסלו קבץ מלך אכד (הוא נבוכדראצר מלך בבל) את חילו וילך לארץ-חת. ויחן על עיר יהודה (היא ירושלים). ובחדש אדר ביום השני לכד את העיר, את המלך תפס. ומלך כלבבו הפקיד בקרבה, את מסה הכבד (של יהודה) הוביל לבבל.²⁴

דברי הכרוניקה משתלבים יפה עם המסופר במקרא ויש בהם כדי להבהיר פרטים אחדים שהיו תמוהים. כך מסתבר שירושלים נכבשה בחדש האחרון לשנתו השביעית של נבוכדראצר, הוא אדר 597 לפסגה. עדות זו מתאימה לשיטת התאריכים המובאת ברשימת הגולים בסוף ספר ירמיה. לפי רשימה זו הוגלו 3023 יהודים בשנת שבע לנבוכדראצר (יר' נב, כח). ואילו בתיאור שבספר מלכים (מל"ב כד, יב) נקבע זמנה של הגלות לשנת שמונה לנבוכדראצר ומספר הגולים הנוכר הוא גדול הרבה יותר. שני המקורות מתיישבים אם נניח שהיו שתי הגלות: הראשונה, שעליה מעיד הכתוב שבירמיה, בהיקף מצומצם, והיא חלה מיד עם כיבוש ירושלים ואולי אף בימי מצור העיר עצמו; והשנייה – בהיקף רחב יותר – לאחר זמן-מה. על כך מרמזות, אולי, המלה 'יהודים', שבה מונה הכתוב בירמיה את הגולים, שבאה לציין את תושבי ערי יהודה, בניגוד ליושבי הבירה. עדות נוספת לשביית תושבי ערי-השדה ניתן למצוא גם בכתוב ביר' יג, יח-ט, שענינו ימי יהויכין: 'אמור למלך (הוא יהויכין) ולגבירה, השפילו שבו כי ירד מראשותיכם עטרת תפארתכם. ערי הנגב סגרו ואין פותח, הגלת יהודה פלה הגלת שלומים'. אל-נכון נקט נבוכדראצר בדרך דומה לזו שנקט בה בזמנו סנחריב, שהגלה אלפים מתושבי יהודה, אך לא כבש את ירושלים אלא צר עליה בלבד. יש להניח שרק לאחר כיבוש ירושלים והגלית יושבי ערי-השדה ציוה נבוכדראצר, ששב ביתיים לבבל, להגלות את בני המעמדות העליונים שבארץ, שהיו בירושלים הנצורה, וכן את משפחת המלוכה; וההגליה הרבתי, שאחרי כיבוש זה, זמנה כבר בשנתו השמינית של נבוכדראצר. על כך מעיד גם הכתוב בדה"ב לו, י: 'ולתשובת השנה (כלומר בראשית השנה החדשה, בחדש ניסן) שלח המלך נבוכדנאצר וביאהו (את יהויכין) בבבלה עם כלי חמדת בית ה'". ושמא יכולים אנו לקבוע ביתר דיוק את מועד הגלית יהויכין לעשרה בניסן, על יסוד יח' מ, א²⁴.

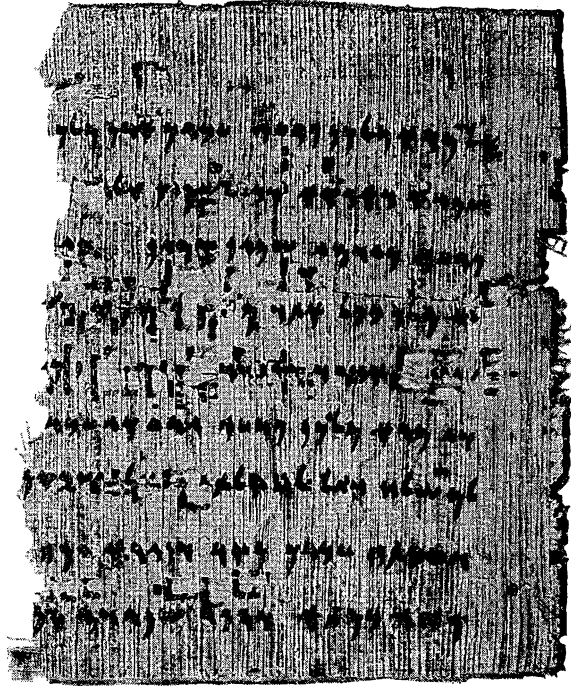
על היקפה של גלות זו נשתמרו בספר מלכים שתי גירסאות: 8.000 ו-10.000 איש, בעיקר אנשי חיל ואומנים (השוה מל"ב כד, פס' יד לעומת פס' טז). אם נוסיף על מספרים אלה את בני המשפחות של הגולים, הרי שהוגלו לפחות 30.000 נפש. אולם משמעותה של גלות יהויכין אינה נמדדת באמת-המדה הכמותית גרידא. הוגלו אנשי המעלה, הן המעמדות השליטים: בית המלוכה והשרים, אילי הארץ וחורי יהודה וירושלים (מל"ב שם; יר' כד, א; כו, כ; כט, ב); והן ההנהגה הדתית: כוהנים ונביאים (יר' כט, א). והנביא יחזקאל בכללם. אולם מבחינה צבאית היתה מכרעת הגליתם של 'כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף, הכל גבורים עושי מלחמה' (מל"ב כד, טז). הללו היוו את צבא-הקבע ואת חילות העזר של ממלכת יהודה. החרש והמסגר היו מעין שירותים טכניים של נְשָׁקִים ומומחים לבנין ביצורים²⁴. לפיכך ענין מיוחד במספרי הגולים, שפורטו במקרא והמונים רק סוגים אלה של הגולים. ושמא אפשר ללמוד ממספרים אלה שצבא-הקבע מנה באותם הימים 7000 חייל ואילו שרותי-העזר כשביעית ממספר זה. על מספרים אלה יש בודאי להוסיף מספר ניכר של אנשי מיליציה, שגויסו בעת מלחמה.

1 : כתובת החצובה בקיר תעלת חזקיהו
בירושלים והמתארת את מהלך חציבתה.

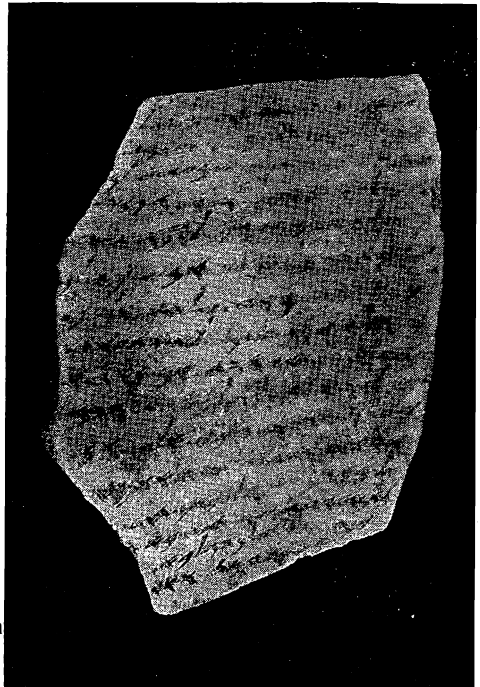
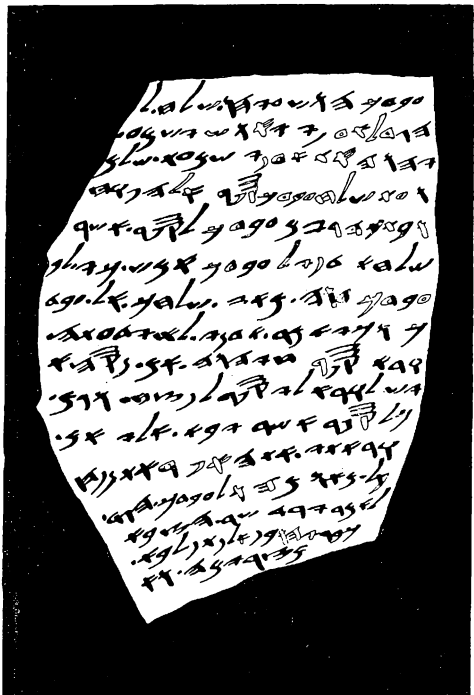
2: תחזורת חומותיה של תל אנצבה (מצפה).

1: פפירוס ארמי מסקארה, והוא מכתב למלך מצרים המזכיר חדירת גדודי בבל לארץ ישראל.

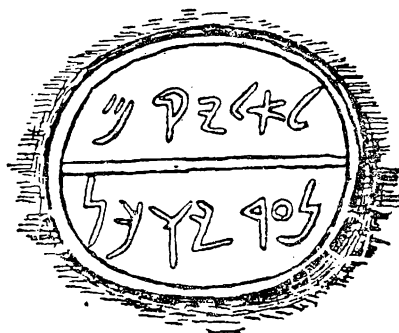
3: טביעת חותם "לגדליהו [א] שר על [ה] בית".

כנראה שעיקר הגלות היתה בימי יהויכין, ואף מבחינת מעמדם היו הגולים שבימי יהויכין חשובים יותר מאשר אלה שבימי צדקיהו. על הגלות בימי צדקיהו אין לנו סיכום, בדומה למספרי הגולים שבימי יהויכין, וספר מלכים מזכיר רק גולים בודדים (מל-ב כה, יה-יט; יר' נב, כד-כה). גם ברשימת הגולים הכלולה בסוף ספר ירמיה (גב, כח-ל) לא נמנו אלא 832 נפש שגלו בימי צדקיהו (מכלל 4.600 שהוגלו בשלוש הגלויות המנויות ברשימה). לפיכך אין סימוכים להשערתם של כמה וכמה חוקרים שבימי צדקיהו הוגלו עשרות אלפים מבני יהודה²⁵. השואה שירדה על יהודה בימי צדקיהו היתה בחורבן יהודה, ובכלל זה בירתה ורוב עריה; ואילו בימי יהויכין שמו הבבלים את הדגש על ההגליה של היסודות המרדניים, ולא החריבו את ארץ-יהודה באורח יסודי. אולם ההגליה התמונית ערערה למעשה את קיומה של יהודה עוד כעשר שנים לפני חורבנה הסופי. אף בני דור החורבן ראו את גלות יהויכין כמאורע המכריע בקורות החורבן, כפי שמעיד מנין השנים החדש, שאותו הנהיגו על פי מאורע זה (מנין זה רווח בספר יחזקאל, והשוה מל-ב כה, כז).

מדיניות ההגליה של נבוכדראצר השאירה את ארץ-יהודה ללא הנהגה מדינית מוסמכת, והכשירה את הקרקע לעלייתם של הרפתקנים פוליטיים; ועקב הגלייתם של בעלי הרכוש השתלטה במדינה אנדרלמוסיה חברתית וכלכלית. יתר על כן, גלותם של המעמד הצבאי מן הארץ, מזה, ובעלי האומנויות, מזה, נטלה מן המדינה את היסודות האנושיים שהיוו את עיקר הצבא, ושהיו מסוגלים לשקוד על חיוקיה ושיפוצה של מערכת-הביצורים; גורמים אלה הם שמנעו את הגלדת הפצעים והציגו את יהודה ככלי ריק.

היה כנראה עוד גורם נוסף שהטיל מבוכה רבה ביהודה ופילג את האומה. לשני מחנות יריבים. היתה זו שאלת הלגיטימיות של שלטון המלוכה ביהודה. בכתובות השונות, שנתגלו בארמונו של נבוכדראצר בבבל ופורסמו ערב המלחמה העולמית השנייה על ידי א. ויידנר, נזכר יהויכין בשנת 592 לפסה"ג, ז. א. חמש שנים לאחר גלותו, עדיין בתואר הרשמי של מלך יהודה²⁶. כן יש בידינו עדויות אפיגרפיות מן החפירות

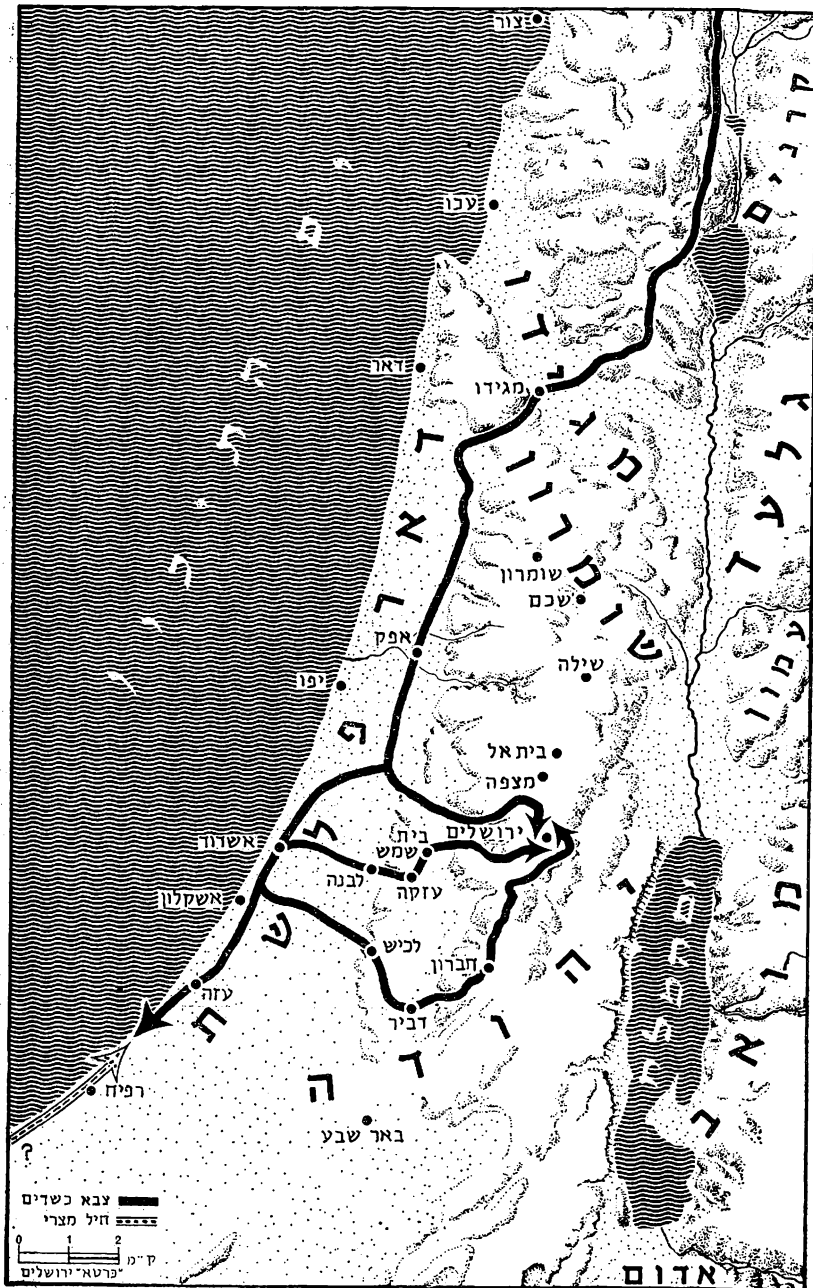
צויר 56: טביעת החותם "לאליקים נער יוכין"

בארץ, המאשרות את מעמדו המלכותי של יהויכין שעה שישב בגלות בבל. הכונה לטביעות החותם "לאליקים נער יוכן" (כלומר, של פקיד בשירותו של יהויכין, כנראה שעה שישב בבבל), שהוטבעו על ידיות כדים ושנמצאו בבית-שמש, תל בית-מרסם ולאחרונה אף ברמת-רחל²⁷. מתחור איפוא קו חדש במדיניותו של נבוכדראצר לגבי הארצות שכבש. מלך בבל אמנם מינה מלך חדש במקום הקודם, שאותו הסיר, אך השאיר את המלך הגולה במעמדו הקודם, והחזיק בו כנראה בתור קלף נגד יורשו במדינה הנכבשת²⁸. לאור מצב ענינים זה המוסברת גם התנהגותו ההססנית והפרדוכסלית של צדקיהו שהביאתהו לבסוף למרוד באותה המעצמה שבחסדה שלט בארץ; שהרי מחנה מתנגדיו ביהודה, מצד אחד, ונבוכדראצר, מצד שני, היו מאיימים עליו בהשענם על הברירה האחרת, דהיינו על מעמדו המלכותי של יהויכין²⁹.

ב ט ר ם ק ץ

תוצאות מדיניותו של נבוכדראצר לגבי יהודה לא אחרו לבוא. מנהיגי העם החדשים, מחוסרי הנסיון, נסתבכו בהרפתקאות פוליטיות מסוכנות, בודאי בעידודה של הדיפלומטיה המצרית. כך נטלה יהודה חלק במזימות מרד שנרקמו בשנת הרביעית של צדקיהו, היא שנת 594–593 לפסה"ג (יר' כז, ולתאריך השנה יר' כח, א). כנראה בויקה לעליתו של פרעה פסמתיך השני לכס המלכות במצרים³⁰. אז נתכנסו בירושלים שליחים מאדום, מואב, עמון, צור וצידון (שם כז, ג). מענינת העובדה שבועידה החשאית בירושלים נעדר מקומן של ערי פלשת, שכפי הנראה הפכו בינתים לפחות בבליית. כינוס המורדים בירושלים העלה חרס, וכנראה נודע הדבר לבבלים וצדקיהו נאלץ לרדת בבלה ולהתיצב לפני נבוכדראצר (שם נא, ט). אולם שרי יהודה לא למדו לקח ממדיניותם האנטי-בבלית, עד שדחפו את המדינה למלחמה גלויה במלך בבל ולעברי פי פחת.

בשנת 589 לפסה"ג, ערב הפלישה הגדולה של צבא בבל לארץ, ששמה כעבור למעלה משנתיים קץ למלכות יהודה, לא היתה יהודה מוכשרת לעמוד במשימה הכבדה שנטלה על עצמה: לא מבחינה מדינית וצבאית, ולא מבחינה מוסרית-נפשית. עם בוא הצבא הבבלי לארץ-ישראל נתברר שההישגים הדיפלומטיים בקשר לשיתוף צבאי מצד הארצות השכנות הושמו לאל. רק צור, וכנראה עמון³¹, אזרועו למרוד. ואילו מצרים, שבודאי היתה גורם מכריע בתחילת יהודה למרוד, אמנם שיגרה יחידה צבאית במגמה לעזור ליהודה, בקיץ של שנת 588 לפסה"ג, אך היתה זו פעולת נפל (יר' לז, ז, יא). וכך נשארה יהודה מבודדת במלחמה עם הצבא הבבלי האדיר. אבל גם מבחינה צבאית היתה יהודה בשנת 589 לפסה"ג מוכנה פחות מאשר עשר שנים לפני כן, כשעמדו עדיין לרשותה מבצרים איתנים ומפקדי צבא בעלי נסיון, וכן מומחים למלאכה הצבאית שהוגלו בינתים (החרש והמסגר). כמו כן לא היה העם שלם מבחינה נפשית עם הכרות המלחמה על בבל, כפי שמראה בקיצוניות הדוגמה של ירמיהו. חלק ניכר, בודאי, של העם נהה אחרי מדיניות הפיוס של נביאי האמת, ובכלל זה גם חוגים מסוימים מקרב הצבא³², שנוכחו לדעת יותר מאחרים עד כמה אין סיכויים להצלחת המלחמה. אך ראשי השלטון בירושלים התכוננו למערכה צבאית

ציור 57: מסע נבוכדראצר על יהודה בשנות 586-588 לפסה"ג

ארוכה, וכבלו את ידי המלך המהסס ואת כל ה־מרפא את ידי אנשי המלחמה... ואת ידי כל העם (יר' לח, ד-ה, והשוה גם חרס 6 מתעודות לכיש).
על המלחמה האחרונה בין יהודה ובבל נשומר במקרא תיאור מפורט רק באשר למצור ירושלים; אין לנו כמעט שום ידיעה על מהלך הקרבות ביתר חלקי הארץ. אולם החפירות הארכיאולוגיות בערי יהודה וגילויין של תעודות עבריות שנחשפו בלכיש בשנת 1935 מגוללים לפנינו את העלילה המרתקת שהתחוללה בשנים האחרונות לקיום ממלכת יהודה.

תעודות לכיש, שעיקרן מכתבים למפקד לכיש, נתחברו, כנראה, רובן ערב פלישת הבבלים. אמנם, במכתבים לא נזכרו במפורש הצבא הבבלי אופעולת־קרב כלשהי; אך למדים אנו ממכתבים אלה על פעילות צבאית מוגברת באזור דרום־מערבה של יהודה, כגון העברת פקודות דחופות, פיקוח על משמרות־צבא, סידורים מיוחדים לקשרי־איתות, ושיגור משלחת צבאית מצרימה. וכן נזכר באחד המכתבים ש־הצבא כנ[א]הו בן אלנתן, שהיה בודאי ממפקדי הצבא הבכירים ביהודה³³. אכן, אין להתעלם מאוירת העצבנות הבלתי רגילה ומן המתחות בין השלטון המרכזי בירושלים ובין אנשי הצבא בערי השדה, המשתקפות באגרות השונות. כל זה מעיד, כנראה, על מצב החירום עקב פלישת הצבא הבבלי. מצד אחר, מוכיחות העובדות שבידינו כי השלטון היה עדיין כתיקונו, ושהשירותים הצבאיים פעלו כסדרם, ולא הופרעה הקשר בין הבירה לבין החזית הדרומית־מערבית, ובעיקר מלמד דבר שיגור משלחת למצרים, שבשום פנים אין ליחס את זמן חיבורם של מכתבי לכיש לשלב מאוחר של המלחמה. לאותה המסקנה מוליכה גם ההשערה, שהמכתבים הללו נאספו לשם עריכת משפט צבאי נגד שולחם של המכתבים, שמעל בתפקידו³⁴.

על היקף החורבן שבא על ערי המבצר אחרי מסעות המלחמה הבבליים וכן על שיטות הביצור ביהודה למדים אנו מן החפירות הארכיאולוגיות ברחבי יהודה. בערי המבצר, כגון בית־שמש, לפיש וקרית־ספר (תל בית־מָרְסם), נתגלו עקבות שריפה רבתי, המעידים על תוצאות ההאבקות האחרונה מסביב למקומות אלה. בלכיש ובקרית־ספר (תל בית־מרסם)³⁵ ניכרים סימנים של חורבן כפול. בראשונה, בימי יהויכין, נהרסו הערים חלקית בלבד, באזורי השער והמצודה שבתוך העיר (העופל); ובפעם השנייה נהרסו ערים אלה לחלוטין. הממצא הארכיאולוגי מלמד גם שבימי צדקיהו לא חודשו באורח יסודי ובממדים הקודמים ביצורי הערים, שסבלו מתגרת ידם של ז' כש ים, ונעשו רק תיקונים ארעיים ובלתי־משוכללים. על כך, למשל, מעיד הממ: א בלכיש.

גורלה של ארץ־בנימין

מסובכת יותר היא השאלה בדבר המלחמות בארץ־בנימין בימיה האחרונים של ממלכת יהודה. לא נתפרסם עדיין דו"ח מלא על תוצאות החפירה בבית־אל, שיאשיהו סיפח אותה אל יהודה; אך הממצא הארכיאולוגי מעלה ספקות אם בכלל נחרבה עיר זו באותו זמן³⁶. לעומת זה יש בידינו דו"ח מפורט על חפירות תל א־נַצְבָּה, שכנראה אינו אלא מצפה. להפתעתנו, גורל המקום, כפי שלמדים אנו מן הממצא הארכיאולוגי, שונה היה מגורלן של לכיש וקרית־ספר באותו זמן³⁷.

למעשה, אין ראיות ארכיאולוגיות של ממש המחייבות לקבוע את חורבן מצפה דוקא בזמן חורבן יהודה. אדרבא, מציאות רבות סותרות הנחה כזאת. רק עקב שיקולים היסטוריים כלליים מייחס מחבר הדו"ח הארכיאולוגי, כפי הודאת עצמו, את הריסתם של ביצורי העיר לנבוכדראצר מלך בבל. לפי הממצא הארכיאולוגי כשלעצמו, יתכן שביצורי-ההיקף של העיר והשער נחרבו רק בתקופה הפרסית, ואילו בימי נבוכדראצר רק הוצא השער מכלל שימוש על ידי סתימה בחומת אבנים. כלום אין מצב-ענינים זה מחייב להניח שהעיר נכנעה, ועל כן לא באה על ענשה? סמך להנחה זו בעובדה, שהעיר נעשתה לאחר החורבן, בפקודת מלך בבל, למרכז של השארית שנותרה ביהודה, ולמקום מושבו של גדליהו, הנציב מטעם בבל. כנראה שאף בענותות, מקום לידתו של ירמיהו, שאותה מזהים עם תל ראס-אל-ח'רובה, לא פסק הישוב באותו פרק-זמן, כפי שהעלו הבדיקות שנערכו באתר³⁸. כמו כן אפשר לשער שאף העיר רמה, שבקרבת מצפה, לא נחרבה בידי הבבלים, שהרי שימשה כמקום מפקדתו של נבזראדן "רב-טבחים", המצביא הבבלי הממונה על מערכת ירושלים, ועיר זו היתה לאחר כיבוש הבירה תחנת-מיון של הגולים (יר' מ, א). האמור לעיל יש בו כדי ללמד שהישוב בנחלת-בנימין לא נפגע במלחמה בדומה לזה שבארץ-יהודה. לדעתי, ארץ-בנימין, כחטיבה נפרדת, נכנעה לצבא בבל עוד בראשית הפלישה. על כך מרמזים גם סיפורים שונים על קורות ירמיהו. בעצם ימי המצור על ירושלים, בשנה העשירית לצדקיהו, דהיינו בשנה השנייה למצור ירושלים, חותם הנביא על חוזה לקניית שדה בענתות שבבנימין (יר' לב, א-טו). מעשה זה מוכיח כי ארץ-בנימין לא חרבה וכי מהלך החיים בה לא הופרע. פעם אחרת, משרפה המצור על ירושלים, בעקבות הופעת צבא מצרי בארץ, מנסה ירמיהו - כרבים מתושבי ירושלים - לעבור לארץ-בנימין. אבל מעשה זה ראו שלטונות העיר, כנראה בצדק, בגדר התמסרות לבבלים, מאחר שארץ-בנימין נחשבה כטריטוריה שברשות האויב. וכך מאשים יראייה בן-שלמיה, שהיה מפקד על שער בנימין בזמן ההוא, את הנביא: "אל הכשדים אתה גופל!" (יר' לו, יב ואילך). אולי בכלל היתה השפעת ירמיהו, כמטיף לכניעה לבבל, גדולה במיוחד בבנימין, ארץ מולדתו. ואף יש לשער שנתחזקה שם המפלגה הפרו-בבלית שחתרה, אף לאחר פרוץ המרד, לשלום עם בבל.

חיוקק להנחה כי נמנע אז ההרס של ארץ-בנימין, יש אולי ברשימת עולי בבל הראשונים (עו' ב; נחמ' ז). לפי רשימה זו חזרו שבי-ציון ברובם המכריע לערי בנימין דוקא, עובדה המוכיחה, כנראה, שערים אלה לא היו חרבות ואפשר היה לשבים להאחז בהן. אם מניין של הערים ביהודה ובבנימין, שעל יוצאייהן נמנו עולי בבל, עשוי לשמש אמת-מידה להצלתן מחורבן בימיה האחרונים של יהודה - הרי שהוא מעלה מסקנות מאלפות נוספות. מחוץ לתושבי ערי-בנימין, נזכרים עוד ברשימת העולים אנשי בית-לחם ונטופה (עו' ב, כא-כב; נחמ' ז, כו-כז), ובני לוד וחדיד ואונו (עו' ב, לג; נחמ' ז, לו), ולא עוד. יש להניח כי מאחר שלוד, חדיד ואונו הן במישור על-דרך הים, בודאי לא יכלו להתגונן בפני הכוחות הבבליים ונכנעו ללא התנגדות. ובאשר לאזור בית-לחם ונטופה, יש משום ענין בעובדה שמבין שרי-החיילים שנתרכזו סביב גדליה במצפה, לאחר חורבן ירושלים, היחידים שיער מוצאם ציונה במפורש - שריה בן

תנחומת ובני עופי ואנשיהם – הם מנטופה (מל"ב כה, כג; יר' מ, ח); וכנראה שהחיל היהודי מסביבה זו לא נשמד במלחמה, ואף לא הוגלה בבלה. כן שימשה עדיין בשלהי החורבן סביבת בית-לחם כמקום ישוב וכתחנה של הנשארים בדרכם למצרים (יר' מא, יז). אולי מותר להניח, על יסוד עובדות אלה, שאף אזור זה לא התגד התנגדות חריפה לצבא כשדים ועל כן לא נחרב כשאר אזורי יהודה.

כיבוש ירושלים וחורבנה

עתה נפנה בקצרה למצור ירושלים ולכיבוש העיר על ידי חיל כשדים, שתוארו במקרא בפירוט³⁹. ראשית המצור על ירושלים היתה בחורף, בשנת 588 לפסה"ג; בעשרה בטבת, כנראה לאחר שנשלמה המערכה על שאר הארץ, שנמשכה בודאי למן האביב הקודם. המצור הקשה והממושך נמשך – בהפסקה זמנית של המצור, עם בוא העזרה הצבאית המצרית לארץ באביב 588 או 587 לפסה"ג – למעלה משנתיים וחצי. תמונה של מצב האימים שנשתרר בעיר, עם התחזק המצור והתגבר הרעב, עולה מספר ירמיהו⁴⁰. עם התגברות הלחץ הבבלי על הנצורים הוצא צו מטעם המלך צדקיהו "לקרוא דרוך" ל"עבדים הצברים" על מנת לגייסם לצבא (יר' לד, ח ואילך) ולהגדיל את מספר הלוחמים. בהמשך המצור אול המזון בשביל תושבי העיר (מל"ב כה, ג; יר' לו, כא), שנתרבו בימי המצור על ידי אוכלוסי ערי השדה שנמלטו לירושלים מפחד האויב (השוה יר' לה, יא). לבסוף הובקעו חומות העיר על ידי הכשדים הצרים בקיץ שנת 586 לפסה"ג (בתשעה בתמוז).

את ניהול המערכה על ירושלים הטיל נבוכדראצר על טובי שריו ומפקדיו (יר' לט, יג)⁴¹. שאחדים מהם מילאו כעבור שנים משרות רמות בממלכת בבל – ביניהם נבוזראדן וכן נרגל שראצר, שהיה אחר כך למלכה של בבל. וכן השתמש מלך בבל בכיבוש העיר במיטב הטכניקה הצבאית (השוה מל"ב כה, א) הידועה באותו זמן, שעל רמתה הגבוהה מעידים גם ביצוריו של נבוכדראצר בבבל⁴².

אם, למרות זה, נמשך מצור ירושלים זמן כה רב, הרי מעיד הדבר על רוח הגבורה ויכולת העמידה של הנצורים. רק מועטים ערקו מן העיר והתמסרו; לאויב (השוה יר' לח, יט). אפשר שאלה הם אותם 832 נפש, שלפי רשימת הגולים שבסוף ספר ירמיה (גב, כט) הגלה נבוכדראצר בשנתו ה-18 מירושלים. זמנה של גלות זו הוא עדיין בעת המצור, והיא קדמה לגלות שבאה לאחר כיבוש ירושלים; שהרי ירושלים נפלה רק בשנת 19 לנבוכדראצר (מל"ב כה, ח; יר' נב, יב). ולא עוד, אלא שההגליה הסופית בוצעה בידי נבוזראדן, רב טבחים, ולא בידי נבוכדראצר עצמו, שאז כבר שהה במפקדתו ברבלה (מל"ב כה, ח-כו; יר' נב, כו-כז).

עם כיבוש העיר לא נפלו בודאי אנשי-צבא יהודים רבים ביד כשדים; שכן שארית הצבא שבעיר, ובראשם המלך צדקיהו, הצליחו להמלט ברגע האחרון, וברחו בכיוון יריחו. אמנם המלך עצמו נתפש בערבות יריחו, אך צבאו נפוץ לכל עבר (מל"ב כה, ד-ה). יחד עם ראשי הכהונה והשרים נשבו בעיר רק שניים מן הממונים על הצבא, והם: "סרים אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה והסופר שר-הצבא המצביא את עם הארץ" (שם, פס' ט); ואף הללו ספק אם היו מפקדים-לוחמים ממש.

תודש לאחר כיבוש ירושלים ניתן חיל כשדים את ביצורי-העיר, שהיתה מוגנת לפחות בכמה מקומות, על ידי קו-הגנה כפול (חומותים) ושרף את המקדש ואת ארמון המלך ואת כל בתי ירושלים (שם, פס' ט-י).

עם כיבוש ירושלים וחורבן המקדש באה הפרשה הצבאית לידי סיום. על ידי ביטול המלוכה והפיכת המדינה לפחוה בבליית שם נבוכדראצר קץ לעצמאות יהודה. ליד גדליהו בן-אחיקם⁴³, נצר למשפחה פרו-בבליית מיוחסת, שהופקד מטעם מלך בבל על שארית הפליטה במצפה, הושם חיל-מצב כשדי (יר' מא, ג). בין הנקבצים מסביב לגדליהו במצפה היו גם שרידי הצבא היהודי מערי-השדה, שנצלו ממות ומגלות ונאחזו בערים שנעזבו על ידי הגולים. גם שרידי הצבא, כמו יתר היהודים, עסקו בעבודות חקלאיות (יר' מ, ז ואילך). משנסתמנו סימנים ראשונים לשיקומה המהיר של שארית יהודה, נרצח לפתע גדליהו בן-אחיקם על ידי ישמעאל בן-נתניה מזרע המלוכה, ששאף כנראה למרוד בבבל בעזרת העמים השכנים וראה בגדליהו את איש אמונם של הבבלים; ועם רצח זה נגזזה שארית התקוה לתחיית האומה מתוך הישוב היהודי שבארץ-ישראל⁴⁴.

נפתחה הפרשה של צפיה ומאמצים לגאולה מתוך הגולה - גולת בבל.

ה ע ר ו ת

מאמר זה נדפס לראשונה במערכות סא (תש"י), עמ' 3-14 ומובא עתה בשינויים והרחבות לאור כרוניקה בבליית חדשה ותגליות אחרות. כמה מן ההנחות שהנחנו או נתאשרו לאור הכרוניקה הבבליית ואחרות, כנגד זה, בטלו.

1 C.J.Gadd, The Fall of Nineveh, 1923. סקירה כללית על התקופה בספרו של ש. זמירין, יאשיהו ותקופתו, תשי"ב.

2 המושג "בית מלחמה" לא הוברר כל צרכו. לפי דעה אחת, הוא מציין את המחנה הקבוע של פרעה בסוריה, ועיי' J. Lewy, Forschungen zur alten Geschichte Vorderasiens, MVAG 29 (1924), p. 21. לפי דעה אחרת, הכונה רבלה שהיתה עיר מבצר של פרעה; כך: B. Alfrink, Biblica 15 (1934), pp. 173 ff. המתרגם את המושג "בית מלחמה" - Kriegsstadt, Garnisonsstadt, Festungsstadt.

3 על מגע דיפלומטי קדום הרבה יותר בין בבל ויהודה מעיד הסיפור המקראי על חזקיהו ושליחי מרודך-בלאדן (מל"ב כ, יב ואילך).

4 ולא נראים הפירושים שניתנו לחוסר התערבותו של יאשיהו בשנת 616 לפסה"נ, כגון שלטון מלך יהודה לא השתרע באותה שנה עד למגידו, או שהצבא המצרי הנה אז בסוריה ולפיכך לא עבר בכלל בארץ. לדעה האחרונה הושה: A. Hjelt, Die Chronik Nebopalassars und der syrische Feldzug Nechos, Beihefte: ZAW 41 (1925), p. 143.

5 על פרשה זו וזמנה עיי' א. מלמט, לרקע ההיסטורי של שתי נבואות על הגויים, ארץ-ישראל א (תש"י), עמ' 82-84.

6 על הצבא המצרי באותו זמן עיי' J. Yoyotte, Dictionnaire de la Bible, Suppl. 6, col. 371ff. ושם ביבליוגרפיה. ראויה לתשומת לב מציאותם של חילות שכירים מעמים נכריים בצבאם של פסמתיך ונכו (השוה יר' מו, ג-ד, ט), אשר הועמדו תחת פיקוד מצרי. בויקה לכך יש מן העניין בדיעה שבאיגרת אריסטיאס (פיסקה ג), שלפיה נלחמו גדודים יהודיים בצבא פסמתיך נגד הנובים. אמנם חלוקות הדעות אם הדברים מכובדים לפסמתיך או פסמתיך הב'. הדעה האחרונה מקובלת דרך כלל; אבל, לפי דעה אחת, יש לשייך ידיעה זו לימי פסמתיך הא', ועיי' S. Sauneron - J. Yoyotte, VT 2 (1952), pp. 131-136.

7 אמנם אין בשום פנים להרחיק לכת דוגמת E. Junge בספרו Der Wiederaufbau des Heerwesens des Reiches Juda unter Josia, 1937 המייחס את התיאורים הצבאיים שבמקרא, המוסבים על מלכי יהודה השונים (ביחוד בספר דברי הימים), לתקופת יאשיהו דוקא. וכן אין לקבל את מסקנת אותו מחבר, שצבא יאשיהו היה מורכב

- מחיל מתנדבים בלבד ולא מנייסות מקצועיים סדירים; וכבר סתר הנחה זו בראיות שונות. י. ידין בבקורתו על הספר הנ"ל, ידיעות טו (תש"י), עמ' 98-96.
- 8 אפשר שיש ליחס למי יאשיהו את שרידי המצודה שנחשפו בשכבה ב' במגידו, ועיין דו"י. הארכיאולוגי R.S. Lamon—G.M. Shipton, Megiddo I, 1939, pp. 86f.
- 9 עיין: י. נוה, כתובות עבריות במצד חשביהו, ידיעות כה (תשכ"א), עמ' 119 ואילך, וביחוד עמ' 127.
- 10 מערכת מגידו מתוארת במקרא בספר מלכים (מ"ב כג, כט—ל), ובשניונים ניכרים בספר דברי הימים (ד"ב לה, כ—ד); ויש להעדיף את התיאור האחרון, הנשען על מסורת המגמה יותר מאשר הידיעה שבספר מלכים ומפתיע התיאור הניתן אצל יוסף בן-מתתיהו (קדמוניות י, ה, א), שכנאה שאב את ידיעותיו גם ממקורות קדומים בלתי תלויים ביוסף בן-מתתיהו מייטיב. לתאר את המציאות המדינית-הצבאית; והוא אף מוסיף פרטים על מותו של יאשיהו, שלפיהם נפגע מלך יהודה בחץ בשעת מסקר הצבא, כשעבר במרכבתו מאגף אחד למשנהו. משנפצע המלך, ניתן אות לנסיגה כללית. השהו עתה לבעית טיבם של המקורות לפרשה זו: M. Noth, Überlieferungsgeschichtliche Studien, 1943, p. 140.
- 11 השפרות שונות ומשונות נאמרו על מותו הטרגי של יאשיהו, כגון זו של וולץ (A. C. Welch, ZAW) [1925], pp. 250ff. (43) ואחרים, הרואים בסיפור על קרב מגידו תיאור ללא אחיזה במציאות, ולפי סברתם נצטוו יאשיהו להתייצב לפני נכר במגידו כדי להצטדק על עמדתו האנטי-מצרית ובהודמנות זו נרצח המלך. לעומתם מעלה הושנדר (J. Hoschander, Priests and Prophets, 1938, p. 311) את האפשרות, שיאשיהו נהרג בידי כהני אפרים, כנקמה על הסרת הבמות בארץ זו. אולם אין ממש בהשערות אלו ובדומיהן.
- 12 עיין הערה 5. למצור אשדוד וכיבושה עיין: א. מלמט, תרביץ כא (תש"י), עמ' 127—128.
- 13 D.J. Wiseman, Chronicles of Chaldaean Kings, 1956 על חשיבותן של הכרוניקות החדשות לביורר תולדות יהודה השהו מאמרי: כרוניקה בבליית חדשה על מסעות נבוכדראצר ליהודה, ידיעות כ (תשט"ו), עמ' 179—187; מסעות נבוכדראצר ליהודה, יהודה וירושלים (קובץ), תשי"ז, עמ' 73—78. הרצאת הדברים להלן מבוססת מאמרים אלה, ושם ימצא הקורא את ההנמקות להם. וכן ספרות נוספת על הכרוניקות החדשות.
- 14 בחפירות בכרמיש נחשפו קטריטיגים מצריים ובהם גמצאר חותמות של פסמתיך ונכו, ועיין: C. L. Woolley et alii, Carchemish II, 1921, pp. 123—126, pl. 26: 1—4.
- 15 מצב זה משתקף בנבואת ירמיהו (פרק כה), שנאמרה כנראה לאחר קרב כרכמיש. בין העמים שהנביא מצוה להשקתם את כוס התרעלה נמנו בראש וראשונה עמי סוריה וארץ-ישראל.
- 16 על מסעות נבוכדראצר השהו ההקדמה בספרו של וייזמן. מן המחקרים על המסעות הבלליים לארץ-ישראל שנכתבו לפני גילוי הכרוניקה החדשה ויש בהם עדיין ענין, השהו במיוחד: W. F. Albright, JBL 51 (1932), pp. 77ff.; J. T. Nelis, RB 61 (1954), pp. 387—391.
- 17 מסורת מעניינת נשמרה בדברי יוסף בן-מתתיהו (קדמוניות ו, ג): שמרדו של יהויקים קשור בכונת מצרים לצאת למלחמה על בבל, אלא שבסופו של דבר לא העזו המצרים לצאת נגד בבל. יתכן שכאן רמז למסופר בכרוניקה של שנת 600—601 לפסה"ג.
- 18 עיין: J. A. Montgomery, The Books of Kings, 1951, p. 552.
- 19 שנות המלוכה נמנו ביהודה מתשרי לתשרי, ואילו השנה האורחית התחילה בימים ההם בחודש ניסן, כמנהג בבל. ראה שההודש התשיעי חל בתורף אפשר למצוא באותו פרק עצמו (יר' לו, כב).
- 20 לדעת נ. ה. סורטשינר (סורטיני), תעודות לכיש, ת"ש, עמ' 91 ואילך, מתואר במקרא ובחריטי לכיש א.ו.ג. מאורע עצמו. כפי שנטיח להראות ברשימת: אלנתן בן-עכבור והנביא אוריהו מקרית-היערים, ידיעות יד (תש"ח), עמ' 7—8, יש להעדיף את התיאור הניתן בתעודות לכיש על נוסח המקרא; דהיינו שראש המשלחת הצבאית היהודית שירד למצרים היה כניהו בן-אלנתן—ולא אלנתן בן-עכבור, כעדות המקרא. האחרון מופיע במקום אחר בספר ירמיהו (פרק לו, כה) כאחד ממצדדי הנביא; ולפיכך קשה להניח שדוקא עליו הוטלה השליחות למצרים, על מנת לחפוט נביא אחר, "שגיבא ככל דברי ירמיהו".
- 21 הפפירוס נחפרסם על ידי דוּפּוֹן-סוּמֶר: A. Dupont-Sommer, Un papyrus araméen, Semitica I (1948), pp. 43—68; ועיין עוד: H.L. Ginsberg, BASOR 111 (1948), pp. 24—27; ומאמרי: מכתב ארמי חדש לפרעה מימי ירמיהו, ידיעות טו (תש"י), עמ' 33—39; כמו כן השהו הסקירה של: D. Winton-Thomas, PEQ 82 (1950), pp. 8ff.
- 22 דעה זו של אולברייט מובאת במאמרו של גינזברג, ועיין הערה 21.

- 23 אפק בארץ שומרון נזכרת גם בחיבור מסעו של אסרחדון מלך אשור למצרים; בשנת 671 לפסה"נ; ובחיבור זה ניתן אישור נוסף ליהוי אפק עם ראש-העין – וזאת על ידי ציון המרחק בין-עיר זו לרפיח ב-30 בברו': דהיינו 30 שעות הליכה, שהן 120 ק"מ בקירוב.
24 עיין: E. R. Thiele, BASOR 143 (1956), p. 26.
- 24 השווה את המלה "מסגרת" המשמשת גם בהוראת סוג של ביצורים, ומלים שנגזרו מאותו שורש משמשות כמנחים לביצורים הן באכדית והן במצרית; ועיין: W.F. Albright, Vocalization of Egyptian Syllabic Orthography, 1934, p. 35.
- 25 השווה למשל: R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel 3, 1929, p. 63. הסובר שבשנת 586 לפסה"נ הוגלו 30,000 עד 40,000 נפש.
- 26 E.F. Weidner, Mélanges Syriens offert à M.R. Dussaud 2, 1939, pp. 923–935.
- 27 עיין: H. G. May, Three Hebrew Seals and the Status of Exiled Jehoiakin, AJSL 56 (1939), pp. 146–148; W. F. Albright, King Joiachin in Exile, BAR (1942), pp. 49–55; Y. Aharoni, Excavations at Ramat Rahel, 1962, pp. 35f.
- 28 השווה י. קלוזנר, היסטוריה של הבית השני א, עמ' 37–38, המביא דוגמה נוספת מפניקיה למדיניותו של מלך בבל.
- 29 ביתר פירוט דנתי בעניין זה במאמרי: ירמיהו ומלכי יהודה האחרונים; ספר הכינוס העולמי למדעי היהדות, תשי"ב, עמ' 226–230. שם העליתי את הסברה שהמתלוקת בדבר לגיטימיות השלטון ביהודה גרמה אף לפלמוס בין נביאי האמת (מצדדי צדקיהו) לבין נביאי השקר (מצדדי יהויכין).
30 עיין: M. Greenberg, JBL 76 (1957), pp. 304ff.
- 31 לאחר כיבוש ירושלים שמו הבלים מצור של שלוש עשרה שנה על צור (יוסף בן-מתתיהו, נגד אפיון, א, כא; והשוה יח' פר' כו ואילך). על עמון השווה: H. L. Ginsberg, Marx Jubilee Volume, 1950, pp. 365. המנבח על סמך בריחת ישמעאל בן-נחמניה לעמון (יר' מ, יא–יב), שמדינה זו הצטרפה לברית אנטו-בבלית (והשוה יח' כא, כג–כז).
- 32 על הלך הרוח בקרב אנשי הצבא מעידים חרסי לכיש, המציגים חיילים וקצינים כאוהדים לנביאי-האמת, כפי שהוכיח נ.ה. טורטשינר (טור-סיני), תעודות לכיש, ת"ש. אין צורך לבוא לידי הכללות כסברתו של ש. ייבין, הטוען במאמרו, משפחות ומפלגות בממלכת יהודה, תרביץ יב (תש"א), עמ' 250 ואילך, שהשירות האזרחי והדיפלומטי במדינת יהודה היה ממצדדי בבל, בשעה שהמעמד הצבאי תמך בפוליטיקה פרו-מצרית והיה מן התומכים הגלגבים של המרד.
- 33 השווה לעיל הע' 20.
- 34 השווה: נ.ה. טורטשינר (טור-סיני), תעודות לכיש, עמ' לב–לד. אבל בדיון מאוחר יותר על תעודות לכיש, Lachish Letter IV, JQR 39 (1949), pp. 365ff, מגיח טור-סיני שתוכן המכתבים איננו קשור לעניני הצבא, אלא עוסק רק בגורל הנביא. בצדק מתנגד טור-סיני להסבר הרווח של הפיסקה האחרונה בחרס ד' כי אל משאת לכש. נחנו שמרם ככל האמת אשר נתן אדני. כי לא נראה את עזקה (שו' 10–13), הסבר שלפיו ניתן קשר האיתות עם עזקה (תל זכריה, באשדות המערביים של הרי יהודה), כאשר נפלה העיר בידי צבא בבל. כפי שראינו למעלה, אי-אפשר לייחס את חיבורם של מכתבי לכיש לשלב כה חמור במלחמה.
- 35 על הפירות לכיש השווה ביהוד הדו"ח הקצר של: C.H. Iage, PEQ 1938, pp. 252ff; ועל תל בית מרסם: W. F. Albright, AASOR 21—22 (1943), pp. 66—68. ביהוס ללכיש אמנם הועלו ספקות ע"י מחברת הדו"ח הסופי (O. Tufnell, Lachish III, pp. 55–56). שהציעה ליחס את חורבן שכבה III למסע סנתריב בשנת 701 לפסה"נ ולא לזמנו של יהויכין, אבל בביקורתו על דו"ח זה שולל רייט (G.E. Wright, VT 5 [1955], pp. 100ff).
- דעה זו.
- 36 בדו"ח מוקדם קצר רמז אילברייט (W.F. Albright, BASOR 56 [1934], p. 14) על הקושי, מבחינה ארכיאולוגית, שבקביעת שנת 587 לפסה"נ כתאריך חורבן העיר, ולאחר זמן (W.F. Albright, Archaeology and the Religion of Israel, 1942, pp. 122ff), קבע במפורש את חורבנה של בית-אל בסוף התקופה הבבלית או בראשית התקופה הפרסית, ואכן (עיין להלן), שלא כערי יהודה, לא רק איזור זה אלא גם ארץ-בנימין בכללה לא חרבה בעת חורבן הממלכה. ולפיכך אין גם ליחס מלכתחילה את שכבת החורבן בתלים של ארץ-בנימין לשנת 586 לפסה"נ, אלא אם יש ראיות ארכיאולוגיות ברורות לכך.
- 37 עיין: C. C. McCown, Tell en-Nasbeh I, 1947, pp. 201–203.

38. עיין בדו"ח הארכיאולוגי: A. Bergman, BASOR 62 (1936), p. 25.
39. מל"ב פרק כה; יר: לב, א ואילך; לר, א-ח; פר' לו-לט; דה"ב לו, יז, כ. אז חרבה גם המצודה שנתגלתה ברמת-רחל הסמוכה לירושלים.
40. לתמונה דומה של זרעות מצור ממסופוטמיה, ובכלל זה אכילת בשר אדם, מאותו פרק זמן לערך, השוה: L. Oppenheim, *Siege Documents from Nippur, Iraq 17* (1955), p. 79; והשווה מל"ב ו, כח-כט.
41. לתארים השונים של שרי מלך בבל השוה: ש. פייגין, הפקידים הבבליים בימי החורבן, מסתרי העבר, תש"ג, עמ' 118-130.
42. בחפירת בבל נחשפו בין השאר שרידי החומות החיצונית והפנימית של העיר שהקים נבוכדראצר. חומות אלה נחשבו בעיני הסופרים הקלאסיים אחד משבעת פלאי העולם. ביצורים אלה תוארו גם בכתובות של נבוכדראצר. לכתובות השונות על ביצור בבל בידי נבוכדראצר, שהיו ידועות מזמן, יש להוסיף טופס חדש שנתפרסם ע"י J. Levy, *Two Cylinders of Nebuchadnezzar, Sumer 3* (1947), pp. 4ff.
43. על מעמדו של גדליהו לפני החורבן כשר "אשר על הבית" במלכות צדקיהו, עיין: ש. שפיגל, גדליהו אשר על הבית, עלי עין, תשי"ב, עמ' 9-16; י. ליוור, אנציקלופדיה מקראית ב, ערך גדליהו.
44. על מסע בבלי גוסף אל המערב משנת העשרים ושלוש לנבוכדראצר. היא שנת 582 לפסה"ג. מעידים הן רשימת הגולים בסוף ספר ירמיה (נב, ל), שלפיה גלו אז 745 יהודים, והן יוסף בן-מתתיהו (קדמ' י, טז), המספר על מלחמות נגד העמונים והמואבים.